

Notat 2002–31

Omsetning av matvarer

– fordeling i verdikjeden

Mari Vengnes

Tittel	Omsetning av matvarer – fordeling i verdikjeden
Forfatter	Mari Vengnes
Prosjekt	Matens pris. Delprosjekt. Omsetningsverdier og fordeling (A841)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2002
Antall sider	32
ISBN	82-7077-484-7
ISSN	0805-9691
Emneord	matpriser, omsetningsverdier, matvarer

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjett-nemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Gir ut rapporter fra forskning og utredning. Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres over Landbruksdepartementets budsjett, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Medregnet dette notatet har NILF, i samarbeid med Statistisk sentralbyrå og ECON Senter for økonomisk analyse, publisert i alt 6 rapporter og notater innenfor prosjektet «Matens pris». Arbeidet har i sin helhet vært finansiert med *forskningsmidler over jordbruksavtalen*.

De ulike delprosjektene omfatter prisutvikling for matvarer på ulike nivå i verdikjeden, prisnivå for matvarer i naboland, prisnivå og utvikling for frukt og grønnsaker, utvikling i bruttomarginer innenfor produksjon og omsetning av kjøttvarer, samt en sammenligning av priser mellom Norge og utvalgte «grensehandelsområder».

I dette notatet behandles de totale omsetningsverdier for matvarer i Norge, som deretter er søkt fordelt på de ulike ledd i verdikjeden. Notatet er skrevet av Mari Vengnes, mens Jon Løyland har gitt kommentarer til tidligere utkast.

Vurderinger og beregninger er i hovedsak foretatt med bakgrunn i offentlig tilgjengelig statistikk, men slik statistikk er supplert med annen informasjon der det har vært mulig og dersom det har vært tjenlig for å belyse aktuelle problemstillinger.

Oslo, september 2002

Leif Forsell

Innhold

SAMMENDRAG.....	1
1 INNLEDNING.....	3
2 METODE, KILDER OG FORUTSETNINGER.....	5
3 TOTALMARKEDET	9
3.1 Fordeling på markeder	9
3.2 Jordbruksvarer.....	10
3.2.1 Norsk produksjon av råvarer til forbrukermarkedet	10
3.2.2 Import og eksport av jordbruksråvarer	10
3.2.3 Jordbruksvarer til nytelsesmiddel produksjon	11
3.2.4 Fordeling av jordbruksråvarer på markeder.....	11
3.2.5 Omsetningsavgift og annen markedsregulering.....	12
3.3 Dagligvaremarkedet (inkludert kiosker og bensinstasjoner).....	12
3.3.1 Tobakk og drikkevarer	13
3.3.2 Drops, sjokolade, chips, peanøtter og annet snacks	13
3.3.3 Fisk og fiskevarer.....	14
3.3.4 Importerte ferdigvarer.....	14
3.3.5 Kort om engross leddet.....	14
3.3.6 Oppsummering.....	15
3.4 Storhusholdningsmarkedet – med vekt på serveringsvirksomhet.....	17
3.4.1 Næringsmidler ikke basert på norske råvarer og nytelsesmidler	17
3.4.2 Service.....	18
3.4.3 Oppsummering.....	18
4 NÆRMERE OM NOEN UTVALGTE JORDBRUKSPRODUKTER.....	21
4.1 Kjøttvarer	21
4.1.1 Produsentpriser, internasjonal handel og omsetningsavgift.....	22
4.1.2 Omsetning av kjøttvarer i dagligvaremarkedet.....	22
4.1.3 Slakting/skjæring/foredling og engross	22
4.1.4 Oppsummering av markedet for kjøttvarer.....	23
4.2 Melk og meierivarer.....	25
4.2.1 Produksjonsverdier og omsetningsavgift.....	26
4.2.2 Omsetning til dagligvaremarkedet.....	26
4.2.3 Salg av meierivarer i dagligvaremarkedet	26
4.2.4 Oppsummering av markedet for meierivarer.....	27
4.3 Bakervarer	28
4.3.1 Norsk produksjon og internasjonal handel med råvarer	29
4.3.2 Matkorntilskudd.....	29
4.3.3 Norsk produksjon og internasjonal handel med bakervarer	29
4.3.4 Omsetning i dagligvare-, kiosk- og bakeriutsalgmarkedet	30
4.3.5 Oppsummering – bakervaremarkedet.....	30
LITTERATURLISTE.....	31

Sammendrag

I dette notatet er det forsøkt å gi en deskriptiv og kvantitativ framstilling av dagligvare- og storhusholdningsmarkedet for alle nærings- og nytelsesmidler under ett og for noen sektorer spesielt. Data er hentet fra mange ulike kilder med til dels ulike grupperinger og målepunkter. Det er derfor en del «gråsoner» i framstillingen.

Dagligvarehandelen (inkludert kiosker, bensinstasjoner og spesialhandel) omsatte i 1999 totalt sett nærings- og nytelsesmidler for om lag 103 mrd kr m/mva og ca 84 mrd kr u/mva. Med fratrekk for tobakk, drikkevarer, sjokolade, importerte ferdigvarer osv. står man igjen med ca 45 mrd av dagligvarehandelens omsetning av «basis matvarer» kan knyttes til produkter som har opphav i norsk jordbruk eller tilsvarende importprodukter. Detaljhandelens margin er estimert til ca 10 mrd for de samme produktene hvorav 7,3 mrd kan tilskrives norsk jordbruksvarer. Tilsvarende tall for industri/ engross er 19,5 og 14,2 mrd kr. Verdi for norsk produksjon målt på produsentnivå er 10,9 mrd pluss omsetningsavgift på 650 mrd. I tillegg er det en import av jordbruksvarer på om lag 4 mrd.

Storhusholdningsmarkedet, nærmere bestemt *serveringsvirksomheten*, hadde en omsetning i 1999 på ca 35 mrd kr m/mva og 28,7 mrd kr u/mva. Med fratrekk for nytelsesmidler, fisk, importerte ferdigvarer osv. og service (lønnskostnader), står man igjen med 12,7 mrd som kan tilskrives norske og importerte jordbruksvarer («basis matvarer»). Totalt innkjøp til serveringsvirksomhet av denne typen varer var på 4,9 mrd kr. Produsent/importverdi var på 2,6 mrd, dvs en margin på 2,3 mrd til engross og industriell bearbeiding. Det gir igjen en «margin» til serveringsvirksomhet på 7,8 mrd kr.

Felles for både dagligvare- og serveringsmarkedet er at over halvparten av omsetningen av nærings- og nytelsesmidler ikke kan knyttes til råvarer som produseres av norske gårdbrukere.

Vi har gått nærmere inn på tre utvalgte varegrupper som er viktig for norsk jordbruk; kjøtt-, meieri- og bakervarer. For disse varegruppene har vi kun sett på omsetning i dagligvarehandelen og ikke omsetning i storhusholdning. Til sammen er omsetning av disse varene i norsk dagligvarehandel på ca 35 mrd kr og utgjør dermed om lag $\frac{3}{4}$ av omsetningen av produkter med «rot» i norsk jordbruk eller tilsvarende importprodukter.

Kjøtt er, målt i omsetning, den størst av de tre varegruppene vi har gått nærmere inn på. For 1999 er omsetningen gjennom detaljhandel estimert til snaut 19 mrd kr m/mva og om lag 15,4 u/mva. Omtrent alt omsatt kjøtt er norsk produsert og kun 0,6 mrd av omsetningen i dagligvarehandelen kan tilskrives import. Handelens margin er beregnet til 2,6 mrd mens slakting, skjæring og foredling har marginer på henholdsvis 0,5 mrd, 1,5 mrd og 3,5 mrd kr. Produsenten henter ut 4,9 mrd på produkter som senere omsettes i dagligvarehandelen. Omsetningsavgiften er på ca 370 mill kr. Det gir en «uforklart margin» på ca 1,3 mrd.

Det ble omsatt meierivarer i dagligvarehandelen for om lag 12,6 mrd kr m/mva og 10,3 mrd u/mva i 1999. Dette tallet inkluderer både flytende og faste produkter. Herav var drøyt 200 mill kr fra importprodukter og handelens margin ca 1,4 mrd kr. Betaling til primærprodusentene var på 3,4 mrd kr. Omsetningsavgiften var ca 200 mill og margin til meieriprodusenten om lag 3,1 mrd kr. Det gir en uforklart margin på ca 2,0 mrd kr.

Bakervarer omsatt gjennom dagligvarehandelen inkludert bakeriutsalg var i 1999 ca 8,4 mrd m/mva, dvs 6,8 mrd u/mva. Drøyt 1 mrd kr kan tilskrives omsetning av importprodukter, langt mer enn hva som er tilfellet for de andre produktene vi har valgt ut.

Omsetning ut fra bakervareprodusent er på om lag 4,5 mrd, mens kornets verdi fra norsk produsent og import er på ca 500 mill kr og verdien ut fra mølle ca 680 mill. Det gir en margin til bakervareprodusentene på 3,8 mrd kr.

1 Innledning

Dette notatet er en del av et større prosjekt om matpriser finansiert med forskningsmidler over jordbruksavtalen. I notatet legger vi vekt på å gi et «oversiktsbilde» over fordelingen av forbrukerens «matvarekroner». Vi ser både på den horisontale fordelingen mellom ulike varegrupper og på den vertikale fordelingen mellom ulike ledd i verdikjeden.

Mest oppmerksomhet har vi rettet mot norsk jordbruk og norske forbrukere. Leddene i mellom, engross, dagligvarehandel/storhusholdning og eventuelt industri, blir behandlet mer summarisk. Nordmenns innkjøp i utlandet, for eksempel «svenskehandel», er ikke med. Det er i første rekke forsøkt å gi et statusbilde og kun i begrenset omfang forsøkt å si noe om utviklingen som har vært fokuset i tidligere notater og rapporter som er utgitt i kjølvannet av matprisprosjektene¹.

Notatet er disponert slik at vi først ser kort på kildene og prinsippene som ligger til grunn for oppstillingene (kapittel 2). Deretter, i kapittel 3, gjøres det rede for fordelingen av omsetningen i dagligvarehandelen (inkludert kiosker) og storhusholdningsmarkedet. I kapittel 4 ses det på utvalgte grupper av jordbruksprodukter.

¹ Andre rapporter og notater:

NILF-rapport 2000-3: Matpriser 1980-2000. Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser. Jon Løyland og Runhild Gudem

NILF-rapport 2001-10: Kjøttpriser fra bonde til butikk. Utvikling i bruttomarginer på produkter av svin og storfe fra 1998 til 2001. Jon Løyland, Iver F. Pettersen, Harald K. Selte, Lars-Erik Becken og Ola Flaten.

NILF-rapport 2001-13: Frukt og grønnsaker: Prisnivå og -utvikling 1989-2000. Viil Søyland, Nils Kristian Nersten og Heidi Knutsen.

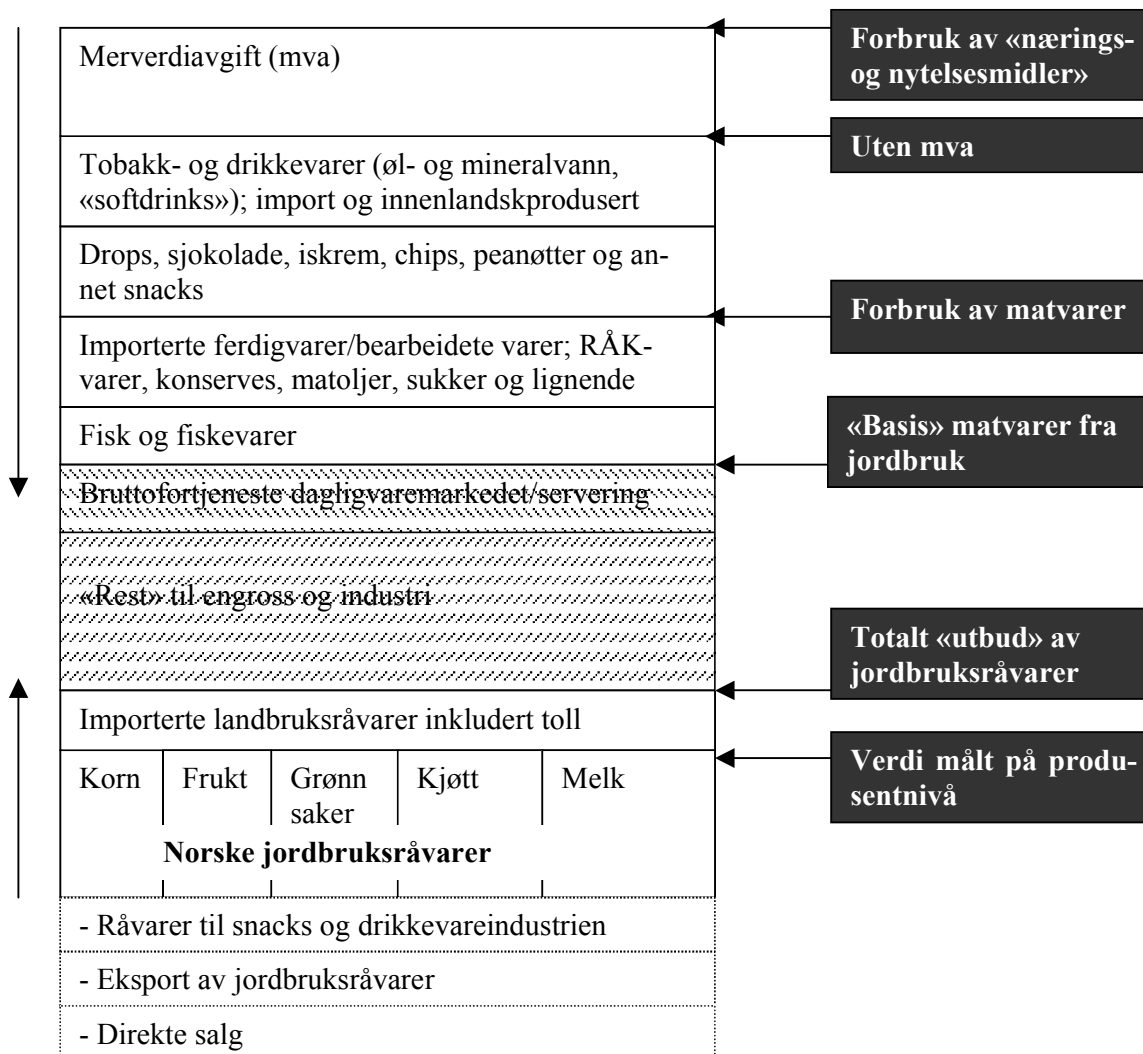
SSB RAPP 2001/20: Prisnivå på matvarer i de nordiske land, Tyskland og EU 1994-2000. Nina Bruksås, Ketil Myran og Lars H. Svennebye.

SSB RAPP 2001/28: Grensehandel med Sverige og Danmark. Sammenlikning av priser på grensen og i Oslo 2001. Nina Bruksås, Ketil Myran og Lars H. Svennebye.

2 Metode, kilder og forutsetninger

I dette kapitlet gjennomgås raskt metodene og kildene som er brukt i notatet og hvilke forutsetninger som gjøres.

Hovedprinsippet i beregningene er at man starter med å samle data fra hver «ende» av verdikjeden; dvs jordbruksproduksjon i den ene enden og forbrukernes totale forbruk av nærings- og nytelsesmidler i den andre. Fra sistnevnte trekker vi fra omsetning som ikke er relatert til norske (eller importerte) jordbruksråvarer.

* Figuren er ikke proporsjonert

Figur 2.1 Hovedprinsippet bak beregningene.

Figur 2.1 viser en skjematisk oversikt over den oppstillingen som er brukt for å presentere en oversikt over omsetningsverdier. Pilene lengst til venstre viser hvilken retning beregningen gjøres.

Metoden er i stor grad tilpasset datatilgangen. For å komme fram til totalt forbruk av matvarer fra norsk jordbruk, har vi tatt utgangspunkt i data om totalt forbruk av mat i diverse statistikk fra Statistisk sentralbyrå, AC Nielsen og andre kilder. Fra den andre enden av verdikjeden, har vi med utgangspunkt i jordbruksstatistikk (BFJ 2000, BFJ 2001) regnet ut verdien av jordbruksproduksjonen fra produsent med fratrukk for eksport, råvarer til snacksindustrien, direkte salg fra gårdsbruk, samt hjemmeforbruk og lignende².

Det skraverte feltet i midten er marginen til alle de mellomliggende ledd (engross, industri og dagligvarehandel). Det finnes videre flere distribusjonskanaler, og i dette

² Dette er gjort fordi man ikke får med denne omsetningen i Varehandelsstatistikken og AC Niensens data. Den vil imidlertid komme med i forbrukerundersøkelsene. Imidlertid er dette snakk om såpass små beløp og volumer at det ikke er en vesentlig feilkilde.

notatet opererer vi med to; *dagligvarehandelen* inkludert kiosk og bensinstasjoner på den ene siden og *storbusholdning*, dvs. restauranter, kantiner, offentlig sektor osv. på den andre. Det vil derfor bli utarbeidet to beregninger av typen over, en for hvert marked. For storhusholdning må en legge på et ekstra ledd, nemlig «service» i form av lønn og lignende i serveringsbransjen.

Videre kan man gjøre separate vurderinger for ulike varegrupper. Dette vil bli gjort for kjøtt, melk og bakervarer/korn. For frukt og grønnsaker henvises det til NILF rapport 2001–13 «Frukt og grønnsaker» (Søyland et al 2001).

Det er videre nødvendig å gjøre noen tilnærminger og forutsetninger for å estimere totalmarkedet og dets fordeling på varegrupper, jf Figur 2.1. Kildene som er brukt er Statistisk sentralbyrås nasjonalregnskap (2002), forbruksundersøkelsene (SSB 2000a), vektene i konsumprisindeksen (SSB 2001f), avanseundersøkelsen i detaljhandelen 1996 (SSB 1999a), avanseundersøkelsen i engrosshandelen 1998 (SSB 2001a), diverse år-ganger av varehandelsstatistikken (SSB 1999b, 2000b, 2001f), utenrikshandelsstatistikk (SSB 2001c), publikasjoner fra Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ 2000, 2001) og NILFs egne beregninger. Videre er det supplert med materiale fra AC Nielsens dagligvarerapport (AC Nielsen 2001), Sissel Fleslands storkjøkken- og bakervarerapporter (Flesland 1998, 1999, 2001a) og noen egne beregninger.

Det er til dels sprik i tallene mellom de ulike kildene og de må i hvert tilfelle (for hver varegruppe) vurderes opp mot krav om *relevans* og *pålitelighet*.

På grunn av timelag i publisering av datamaterialet, vil vi presentere en fordeling basert på 1999 tall. Det finnes materiale for senere år, men dette er det året hvor man finner mest relevant og pålitelig materiale.

Avanseundersøkelsen fra 1996 (SSB 1999a) blir flittig brukt og vi antar derved at marginene og prosentvise forhold mellom varegruppene og ulike deler av detaljhandelen ikke har endret seg signifikant fra 1996 til 1999. Avanseundersøkelsen baserer seg på samme inndeling som varehandelsstatistikken som publiseres årlig (bl.a. SSB 2000b, 1999b, 2001f). Det innebærer at det ikke lar seg gjøre å skille ut kiosker fra dagligvarehandelen ellers. Imidlertid er bensinstasjoner for seg selv i varehandelsstatistikken og det antas at andelen av omsetningen som kom fra nærings- og nytelsesmidler i 1996 (SSB 1999a) er den samme i 1999. Trolig har denne andelen økt, men i mangel av data som kan verifisere denne antagelsen, forutsettes det at dette forholdet også gjaldt i 1999.

Forbruksundersøkelsene (SSB 2000a) er basert på at et utvalg husholdninger selv registrerer sitt forbruk over en gitt tidsperiode. Dette datamateriale danner grunnlaget for forbruksundersøkelsene som publiseres med jevne mellomrom. Vi bruker undersøkelsen for perioden 1997–1999 (SSB 2000a). Siden statistikken baserer seg på manuelle registreringer, vil det i seg selv være et forhold som påvirker påliteligheten. Dette påvirker ulike varegrupper ulikt og blir diskutert for hver varegruppe. Videre er anslaget for antall husholdninger i landet usikkert.

Vektene i konsumprisindeksen er basert på forbruksundersøkelsene. Antar man at forbruksundersøkelsene er pålitelige med hensyn til det relative forholdet mellom varegrupper, kan konsumprisindeksens vektor sammen med for eksempel varehandelsstatistikk, gi et rimelig godt anslag på forbruket.

3 Totalmarkedet

I dette kapitlet gis det en oversikt over verdien av matvaremarkedet i Norge målt på forbrukernivå og hvordan «matvarekronene» fordeler seg på de ulike ledd i verdikjeden.

3.1 Fordeling pa markeder

Innledningsvis forsøker vi å lage en *fordelingsnøkkel* mellom markeder, dvs mellom *dagligvaremarkedet* (inkludert kiosker, bensinstasjoner og spesialforretninger) og *storhusholdningene*. Siden avanse og lignende er svært ulik i disse markedene, brukes markedenes *innkjøp* som fordelingsnøkkel.

Norske dagligvarehandel inkludert kiosk og bensinstasjoner, gjorde i 1999 innkjøp for ca 63,8 mrd kr i 1999³. Norske storhusholdninger gjorde innkjøp av nærings- og nytelsesmidler for til sammen 12,6 mrd kr i 1999 (Flesland 2001). Av totalt innkjøp av nærings- og nytelsesmidler på 76,4 mrd kr, stod altså storhusholdningene for ca 16 % og dagligvarehandel, kiosker og bensinstasjoner for 84 %. Dette forholdet blir brukt i

³ Tallet er beregnet på følgende måte:

Dagligvarehandel: For 1999 viser varehandelsstatistikken (SSB 2001e) at salgsinntektene var på 92,7 mrd kr ekskl. mva og at bruttofortjenesten var 22,7 %.

I 1996 var 81,7 % av omsetningen i dagligvarehandelen inkl. kiosker, nærings- og nytelsesmidler (SSB 1999a). Det antas at dette forholdet ikke har endret seg nevneverdig og omsetningen av denne typen varer estimeres derfor til å være 75,7 mrd kr i 1999 (beregnet etter SSB 2001d). Dersom man antar at bruttofortjenesten for nærings- og nytelsesmidler er den samme som for andre varer, er varekostnaden i 1999 58,5 mrd kr. Dette inkluderer særavgifter og lignende.

Bensinstasjoner: I 1996 kom 18,2 % av *bensinstasjonenes* salgsinntekter fra nærings- og nytelsesmidler (SSB 1999a). Av en salgsinntekt på 30,02 mrd kr var dermed 5,5 mrd fra nærings- og nytelsesvarer. På nærings- og nytelsesmidler var bruttofortjenesten i 1996 30 %. Antar man at verken andelen av inntekten som kommer fra nærings- og nytelsesmidler eller bruttofortjenesten har endret seg, så gir det en omsetning av nærings- og nytelsesmidler på 5,46 mrd kr og en varekostnad på 3,82 mrd.

Spesialforretninger for nærings- og nytelsesmidler (utenom vinmonopolet) hadde i 1999 en varekostnad på 1,53 mrd kr, og en bruttofortjeneste på 37 %. Som en tilnærming antas det at alt dette er nærings- og nytelsesmidler.

Totalt gir dette et innkjøp på 58,5 mrd + 3,8 mrd + 1,5 mrd = 63,8 mrd kr.

det følgende som fordelingsnøkkel for den norske jordbruksproduksjonen og importen på markeder, der vi ikke har andre og mer presise estimat.

3.2 Jordbruksvarer

3.2.1 Norsk produksjon av ravarer til forbrukermarkedet

Norsk jordbruksproduksjon som går direkte til konsum i dagligvare- og storhusholdningsmarkedet, dvs. all produksjon utenom fôr (fôrkorn, gress og lignende), ull, pelskinn, huder mv.⁴, er estimert til 13,8 mrd kr i 1999. Hvordan dette er fordelt mellom de ulike produksjonene, framgår av Tabell 3.1 nedenfor. Det er ikke justert for eventuelle tilskudd eller avgifter som ikke måtte komme til uttrykk i produsentpris.

Tabell 3.1 Norsk jordbruksproduksjon til forbrukermarkedet 1999

	Mill NOK	Prosent
Korn*	477	3,5
Frukt	294	2,1
Grønnsaker inkl. poteter	1 244	9,0
Kjøtt	5 950	43,2
Melk	5 322	38,6
Egg	490	3,6
Totalt	13 778	100,00

*Korn av matkornkvalitet, dvs korn avregnet som matkorn. Det er ikke justert for norsk matkorn som måtte gå til annet formål.

Kilde: BFJ 2000, BFJ 2001

3.2.2 Import og eksport av jordbruksvarer

I 1999 ble det importert jordbruksvarer for 4,1 mrd kr. Dette inkluderer varer under tolltariffens kapittel 2 (kjøtt, inkludert fjørfe), kapittel 4 (meierivarer, egg og honning), kapittel 7 (grønnsaker), kapittel 8 (frukt og bær), kapittel 10 (korn) og kapittel 11 (mel). Det ble deklarerert toll for 0,7 mrd kr på de samme tollvarenumrene (Statens kornforretning 2000). Samme år ble det eksportert jordbruksvarer for ca 0,8 mrd kr. Dette er summert opp i Tabell 3.2 under.

⁴ Melk til kalvegodt, eventuelle grønnsaker og lignende til fôr (som ikke går til egne dyr) er ikke trekt ut.

Tabell 3.2 Import og eksport av jordbruksvarer 1999

	Tollvare- nummer	Import, mill. NOK	Import, prosent	Deklarert toll	Eksport, mill. NOK	Eksport, prosent
Korn	Kap 10 og 11	796	19,5	545,5	8	0,99
Frukt	Kap 8	974	23,9	41,8	33	4,1
Grønnsaker	Kap 7	1 898	46,6	90,6	6	0,74
Kjøtt (inklu- dert fjørfe)	Kap 2	215	5,3	45,0	118	14,5
Meieri og egg	Kap 4	190	4,7	22,3	646	79,6
Totalt		4 072	100	745,2	812	100

Kilde: Statens kornforretning 2000

Import og eksport av bearbejdede jordbruksvarer omtales under avsnitt 3.3.4.

3.2.3 Jordbruksvarer til nytelsesmiddel produksjon

En del av de norske og noen av de importerte råvarene går til snacks, godteri, iskrem, drikkevarer og lignende. Råvarene det gjelder er særlig melk og poteter.

Iskrem, sjokolade og drops er alle RÅK-produkter. NILF har tidligere i forbindelse med andre prosjekt (bl.a. Borgen et al. 2001) estimert forbruket av råvarer i norsk RÅK-produksjon. I tillegg har vi poteter til chips og sprit som er spesifisert i Totalkal-kylen (BFJ 2000, BFJ 2001). Tabell 3.3 viser hvor mye råvarer, målt i mill. kr, som går til slike produksjoner.

Tabell 3.3 Norsk jordbruksprodukter til nytelsesmiddelproduksjon

	Melk (mill. NOK)	Poteter (mill. NOK)	Totalt (mill. NOK)
Iskrem	67		
Sjokolade/Sukkertøy	67	22	
Snacks		64	
Sprit		7	
SUM	134	92	227

Kilde: Beregninger basert på bakgrunnsmateriale for Borgen et al. 2001 (på fil hos NILF), BFJ 2000, 2001

3.2.4 Fordeling av jordbruksvarer på markeder

Dersom man antar at importerte og norskproduserte råvarer inngår med samme relative andel i de to «hovedmarkedene», dagligvarehandel inkludert kiosker, bensinstasjoner osv. på den ene siden og storhusholdning på den andre, så fordeles norsk jordbruksproduksjon med 10,9 mrd kr på dagligvarehandelen og 2,1 mrd kr på storhusholdning⁵ målt på produsentnivå. Importerte råvarer fordeles likeledes med 4,0 mrd kr til dagligvare-

⁵ Etter fratrukk av eksport for 0,8 mrd kr

handelen og ca 0,8 mrd kr til storhusholdningsmarkedet, målt som importverdi pluss toll.

3.2.5 Omsetningsavgift og annen markedsregulering

Omsetningsavgiftene blir innbetalt av bøndene ved levering av produktene (Omsetningsrådet 2000, 2001). Produktene dette gjaldt var i 1999 kjøtt (svin, sau/lam og storfe/kalv), egg, fjørfekjøtt, melk og pelsdyrskinn.⁶ I 1999 var totalt innbetalte omsetningsavgifter 812 mill kr, utenom for pelsdyr (3 mill kr). Dersom man fordeler omsetningsavgiften på henholdsvis dagligvare-, storhusholdningsmarkedet og eksportmarkedet etter andelen de «forbruker» av norsk jordbruksvarer, kan 650 mill kr tilskrives dagligvaremarkedet, 114 mill kr til storhusholdningsmarkedet og 49 mill kr til eksporten⁷.

Avgiften blir brukt til finansiering av avsetningstiltak, faglige tiltak og opplysningsarbeid og kan bli justert gjennom året når markedssituasjonen endrer seg.

Denne avgiften gjenspeiles ikke i betalingen til primærprodusentene. I praksis foregår det slik at utbetalingsprisen til bonde blir redusert med et beløp tilsvarende omsetningsavgiften og mottakeren av produktene innbetaler dette til Omsetningsrådet. Dette beløpet må derfor trekkes fra for å beregne marginene til industriledet.

Omsetningsavgiften er tatt med i framstillingen av dagligvare- og storhusholdningsmarkedet totalt sett (Figur 3.1 og Figur 3.2), og omtales nærmere i presentasjonene av enkeltmarkedene.

3.3 Dagligvaremarkedet (inkludert kiosker og bensinstasjoner)

Dagligvarehandelen inkludert kiosker, omsatte i 1999 for 92,6 mrd kr eksklusive merverdiavgift (SSB 2001e). I følge avanseundersøkelsen fra 1996 (SSB 1999a), var 81,7 % av dagligvarehandelens omsetning (inkludert kiosker) nærings- og nytelsesmidler. Forutsatt at dette forholdstallet ikke har endret seg nevneverdig, var omsetningen av nærings- og nytelsesmidler i dagligvaremarkedet 75,7 mrd kr i 1999.

Spesialforretninger for mat og drikke (utenom Vinmonopolet) omsatte for om lag 2,5 mrd kr eksklusive merverdiavgift (SSB 2001e). I det følgende antas det at hele dette beløpet er nærings- og nytelsesmidler.

I 1996 kom 18,2 % av bensinstasjonenes omsetning fra kiosk- og dagligvarer (SSB 1999a). Forutsatt at dette forholdstallet ikke har endret seg, så kom 5,5 mrd kr av en omsetning på 30,02 mrd kr (SSB 2001e), fra nærings- og nytelsesmidler i 1999.

Til sammen var markedet for den aktuelle typen varer i disse tre kanalene, som i det følgende blir omtalt som «dagligvarehandelen», 83,7 mrd kr eksklusive merverdiavgift. Inkludert merverdiavgift (23 %) får man en omsetning på 103 mrd kr, dvs. at det påløp ca 19,3 mrd kr i merverdiavgift for nærings- og nytelsesmidler omsatt i dagligvaremarkedet.

Dette estimatet stemmer bra overens med lignende beregninger basert på Dagligvarekartet (Andhøy 2000) kombinert med avanseundersøkelsen (SSB 1999a). Beregninger basert på AC Nielsen og/eller SSBs forbrukerundersøkelser gir lavere tall. For AC Nielsen skyldes det bl.a. at varer uten strekkoder/PLU-kode ofte ikke blir registrert, og at man for de fleste varegrupper kun registrerer i dagligvarehandelen og ikke salg på kiosker og bensinstasjoner. For forbruksundersøkelsene er nok den største feilkilden at man

⁶ 16,5 mill. kr ble i tillegg bevilget over jordbruksavtalen for å dekke bortfallet av omsetningsavgift på hagebruksprodukter f.o.m. 1982

⁷ Dagligvarehandel 80 %, storhusholdning 14 % og eksport 6 %. Se avsnitt 4.1.2 og 4.2.1 for nærmere beregning av henholdsvis omsetningsavgift for kjøtt og melk.

har en liten gruppe husholdninger som manuelt registrerer hva man forbruker over en periode for hele husholdningen og at faren for uteglemmelser derfor er til stede. I de neste avsnittene (3.3.1 til 3.3.5) er det beregnet hvor stor andel av de 83,7 mrd kr som ikke er basert på norske jordbruksvarer. *Alle tall som oppgis i det følgende er uten merverdiavgift.*

3.3.1 Tobakk og drikkevarer

For disse to relativt store varegruppene spriker kildene. Baserer man seg på SSBs forbruksundersøkelse (SSB 2000a), får man at forbruket av tobakk og drikkevarer⁸ er på 13,9 mrd kr u/mva.

Likedeles får man ved bruk av AC Nielsen data at omsetningen er 16,6 mrd kr u/mva. Da er mineralvann fra servicehandelen inkludert, men ikke tobakk som omsettes gjennom denne kanalen.

Legger man til grunn forholdstall fra avanseundersøkelsen (SSB 1999a) og SSBs varehandelsstatistikk (SSB 2001e) kommer man opp i en omsetning av denne typen produkter på om lag 21,3 mrd kr.

Bruker en vektene i konsumprisindeksen (SSB 2001f), som er basert på forbruksundersøkelsen (SSB 2000a), kombinert med varehandelsstatistikken (SSB 2001e), får man en omsetning på 18,5 mrd kr u/mva.

Sprikene er med andre ord ganske store. Det er grunn til å tro at de tre laveste beregningene er lavere enn det reelle omfanget. I manuelle registreringer av egen husholdnings forbruk er det stor sannsynlighet for at man glemmer «småkjøp» som tobakk og mineralvann er. Det høyeste estimatet på om lag 21,3 mrd kr synes derfor å være mest rimelig og blir brukt i det følgende.

Etter 1.juli 2001 har det vært 12 % merverdiavgift på alle nærings- og nytelsesmidler, med unntak av alkoholholdige varer og tobakk som ilegges 24 %. Av de 21,3 mrd er 9,8 mrd alkoholfrie drikkevarer, 4 mrd er alkoholholdig øl og 7,6 mrd er tobakksvarer.

Det er også verdt å merke seg at produktavgiftene for øl og tobakk alene var på totalt 10,3 mrd kr i 1999 (Gudem 2001).

3.3.2 Drops, sjokolade, chips, peanøtter og annet snacks

For denne varegruppen er det sprik i estimatene fra 4,2 mrd til 7,6 mrd kr. Det laveste estimatet er basert på forbruksundersøkelsene og er med stor sannsynlighet for lavt, jamfør diskusjonen over om tobakk og drikkevarer.

Det høyeste estimatet er basert på bruk av forholdstall fra avanseundersøkelsen kombinert med varehandelsstatistikken. Dette tallet er nok i høyeste laget da all omsetning i forretninger kalt «butikkhandel med bakervarer, konditorvarer, sjokolade og sukkervarer» er tatt med, men med fradrag for baker- og konditorvarer (beregnet fra Flesland 1999).

Basert på omsetningstall fra AC Nielsen får vi et estimat på om lag 5 mrd kr. Dette inkluderer omsetning av sjokolade og sukkervarer, men ikke snacks mv. som omsettes i kiosker og bensinstasjoner.

Konsumprisindeksen kombinert med varehandelsstatistikken gir et estimat på 6,6 mrd kr. Ettersom vektene i konsumprisindeksen er basert på forbruksundersøkelsene, så er det stor sannsynlighet for at også dette estimatet er noe lavt. Det reelle tallet ligger derfor antakeligvis et sted mellom 6,6 og 7,6 mrd kr og sannsynligvis nærmere det sistnevnte. I det følgende antas det at omsetningen av de aktuelle varene i 1999 var på 7,3 mrd kr.

⁸ Inkluderer juice, nektar, øl omsatt i dagligvarehandel, kaffe, te, mineralvann og brus.

3.3.3 Fisk og fiskevarer

Avanseundersøkelsen (SSB 1999a) sammen varehandelsstatistikken (SSB 2001e) er ikke en brukbar metode for å komme fram til gode data, da man ikke har forholdstall for frosne fiskevarer. Videre tar ikke omsetningsstatistikkene fra AC Nielsen høyde for fersk fisk i disk eller lausvekt.

Fra forbruksundersøkelsene har vi en omsetning på 3,4 mrd kr. Ved bruk av varehandelsstatistikken og vektene i konsumprisindeksen får vi et resultat på 4,5 mrd kr. Gitt at det generelt er noen forglemmelser i registreringene i forbruksundersøkelsene, men at forholdene mellom varegruppene er tilnærmet riktig, vil det siste resultatet bli brukt i det følgende.

3.3.4 Importerte ferdigvarer

Denne kategorien inneholder stort sett RÅK-varer og noe konserver. I tillegg kommer sukker i forbrukerpakninger og omsetning av fett og oljer basert hovedsakelig på importerte råvarer.

Omsetningen av RÅK varene er beregnet ut fra importstatistikken (SSB 2001c) og forholdstall for fordeling mellom markeder fra avsnitt 3.1. I tillegg er det lagt til en engrossmargin på 10,4 % som gjennomsnitt for engrosshandel med næringsmidler generelt (SSB 2001a) og 18 % for detaljhandel (SSB 1999a). Samme metode er brukt for konservervarer utenom dem som er RÅK varer.

Denne metoden gir en tilnærmet omsetning av importerte RÅK og konservervarer på 3,8 mrd kr. Da er sjokolade, potetprodukter og sukkervarer og drikkevarer holdt utenom⁹.

For omsetning av sukker (inkludert sirup og lignende) og oljer/matfett er det brukt samme metode som i avsnitt 3.3.1 til og med 3.3.3. Omsetningen av sukker var på 0,42 mrd kr i følge forbruksundersøkelsen (SSB 2000a), AC Nielsen oppgir 0,41 mrd og vektene i konsumprisindeksen (SSB 2001f) kombinert med varehandelsstatistikk gir 0,6 mrd kr. Dette er den eneste varegruppen (avsnitt 3.3.1 til 3.3.4) hvor AC Nielsen gir et lavere estimat enn forbruksundersøkelsen. Det antas at estimatet på basis av vektene i konsumprisindeksen ligger nærmest det virkelige tallet og dette anslaget brukes derfor i det følgende.

For oljer/matfett er tilsvarende tall 1,1, 1,2 og 1,5 mrd kr. Det antas også her at det er en del «forglemmelser» i forbruksundersøkelsene, særlig siden dette tallet er lavere enn AC Nielsen estimatet. Videre omsettes en del slike produkter gjennom kiosker og lignende og estimatet basert på varehandelsstatistikken kombinert med vektene i konsumprisindeksen antas derfor å representere det beste anslaget.

Til sammen var omsetningen i denne gruppen etter dette 5,7 mrd kr (3,6 + 0,6 + 1,5 = 5,7).

3.3.5 Kort om engross leddet

Vi har valgt å behandle engross leddet heller summarisk. Med dagens struktur på dagligvarehandelen, med fire store kjeder med integrerte grossistfunksjoner, er det vanskelig og lite hensiktsmessig å fordele salgsinntekter og bruttofortjenester mellom disse to leddene.

For enkelte varegrupper er det likevel en omfattende spesialisert engross virksomhet. Dette gjelder særlig fisk. Fisk er en sterkt eksportrettet næring. Mens vi overfor har estimert omsetningen av fisk i det norske dagligvaremarkedet til 4,5 mrd kr, så er engross virksomheten på 43 mrd kr. Dette er imidlertid ikke dette notatets fokus da vi har av-

⁹ Regnet med i henholdsvis avsnitt 3.3.1 og 3.3.2.

grenset oss til næringsmidler som omsettes i det norske dagligvare- og storhusholdningsmarkedet.

3.3.6 Oppsummering

Når vi summerer opp avsnittene 3.3.1 til og med 3.3.4, får vi at 45 mrd kr av omsetningen av «basis» matvarer kan knyttes til norsk jordbruksproduksjon og importerte jordbruksråvarer.

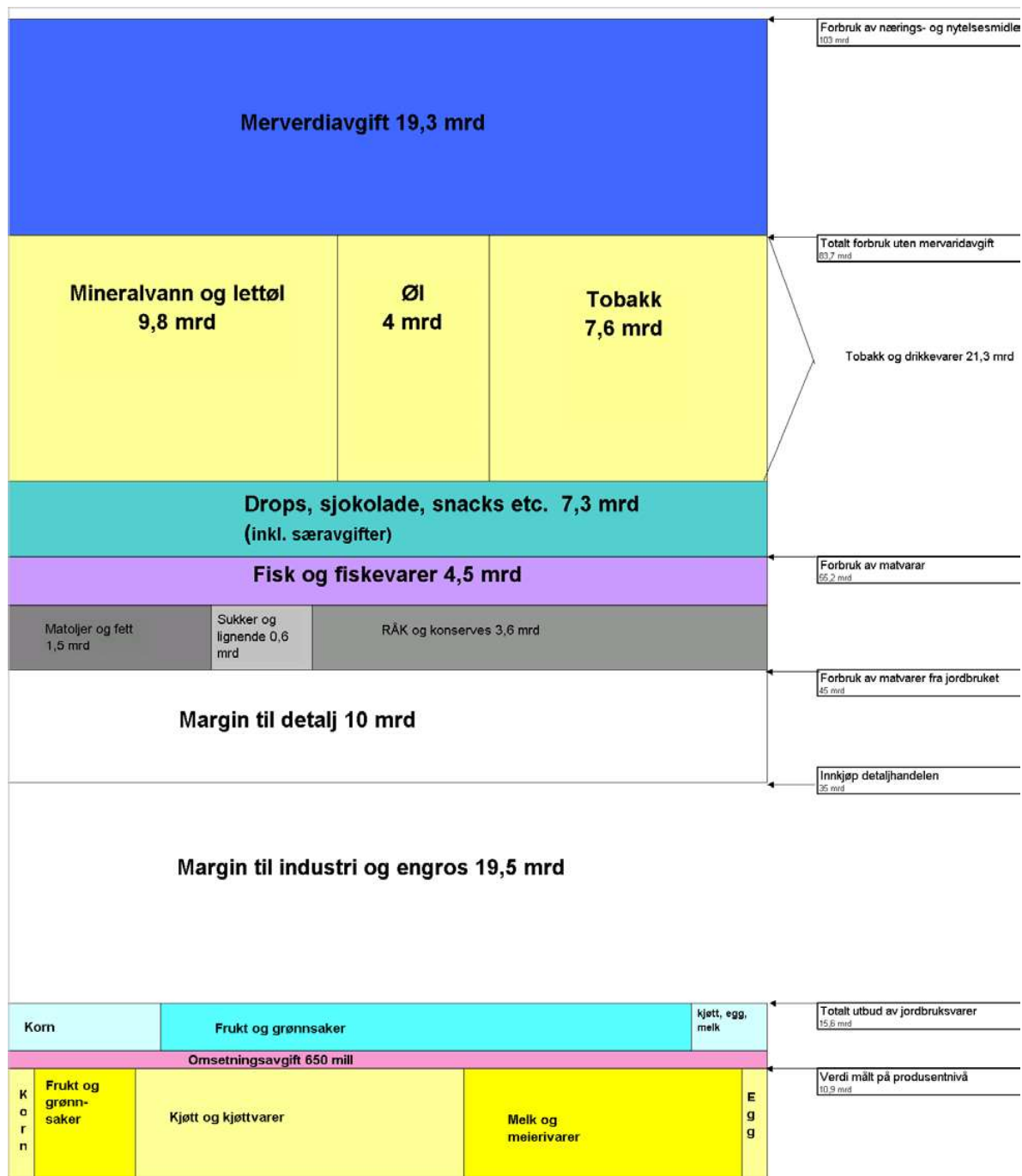
I kapittel 3.2 beregnet vi omsetningsverdien av selve råvarene som leveres til videre foredling og salg i dagligvarehandelen til 14,9 mrd kr, hvorav 10,9 mrd kr eller ca 73 % var norskprodusert. I tillegg kommer omsetningsavgiften på 650 mill kr, dvs et samlet «utbud» på ca 15,6 mill kr. Det gir et samlet mellomlegg på 29,5 mrd kr til videre industriell bearbeiding, til engross og detaljist.

Brutto fortjeneste for nærings- og nytelsesmidler generelt, beregnet som et vektet snitt av bruttofortjenesten for disse varene i henholdsvis dagligvarehandelen (inkludert kiosker), bensinstasjoner og spesialforretninger, er på 22,3 %¹⁰. Det gir en bruttofortjeneste på 10 mrd kr til detaljist. Forutsetter man at importerte og norskproduserte jordbruksvarer behandles likt i verdikjeden og at bearbeidingsgrad og –kostnader også er noenlunde like, får vi at 7,4 mrd kr av detaljistavansen kan knyttes til den norske jordbruksproduksjonen.

Vi står videre igjen med 19,5 mrd kr som kan tilskrives industriledet og engross. Forutsetter man at norske og importerte jordbruksråvarer bl.a. har om lag samme bearbeidingsgrad, får vi at kostnader tilknyttet industriell bearbeiding mv. av norske jordbruksråvarer utgjør 14,2 mrd kr.¹¹

¹⁰ Dagligvarehandelen inkludert kiosker har 92 % av innkjøpet og en bruttofortjeneste på 21,5 %, bensinstasjoner likeledes 6 % og 29 % og spesialforretninger 2 % og 37 %. Det gir: $92\% \cdot 21,5\% + 6\% \cdot 29\% + 2\% \cdot 37\% = 22,3\%$.

¹¹ Siden en stor del av de importerte råvarene er grønnsaker og frukt som ofte gjennomgår lite bearbeiding, er det imidlertid sannsynlig at kostnader (industri, engross, detaljist) i tilknytning til norske jordbruksråvarer (bl.a. kjøttvarer og meierivarer) er klart større enn anslått her.

Figur 3.1 Fordeling av matvarekrona i dagligvaremarkedet

3.4 Storhusholdningsmarkedet – med vekt på serveringsvirksomhet

Man kan si at storhusholdningsmarkedet består av tre deler (Flesland):

1. Institusjonsmarkedet
2. Kantine og catering
3. Hotell og restaurant

I det følgende vil vi fokusere på 2 og 3 i oppstillingen overfor og kaller dem med en fellesbetegnelse for «serveringsvirksomhet». Målt i innkjøp, så har disse tre markedene henholdsvis 11, 25 og 64 % av storhusholdningsmarkedets totale innkjøp av nærings- og nytelsesmidler på 12,6 mrd kr. Serveringsvirksomheten står således for om lag 11,2 mrd kr av innkjøpene til storhusholdning.

Det er færre kilder å forholde seg til for storhusholdningsmarkedet enn det er for dagligvarehandelen. Fra SSB har vi omsetningsstatistikker og strukturundersøkelser for hoteller og serveringsbransjen (SSB 2001b, 2001d). Man kan også beregne et anslag ut fra forbruksundersøkelsen (2000a). Hvor mye av omsetningen som kan «tilskrives» service og lignende, går ikke fram av disse statistikkene.

Tar man utgangspunkt i forbruksundersøkelsen, får man at nordmenn bruker drøyt 20 mrd kr på restaurant, kafé, bar, gatekjøkken osv, inkludert merverdiavgift (16,4 mrd kr uten mva). Dette er et lavt estimat sammenlignet med de tallene som oppgis i omsetnings- og regnskapsstatistikken.

Omsetningsstatistikken for serveringsvirksomhet (SSB 2001b) viser en omsetning i restauranter, kafeer og matservering i hoteller på 21,2 mrd kr eksklusiv mva. Legger man til omsetning i barer, gatekjøkken, salatbarer og pølseboder, kantine¹²- og cateringvirksomhet (SSB 2001d) er man oppe i en omsetning i 1999 på 28,7 mrd kr u/mva og tilsvarende 35,3 mrd kr inkludert mva. Et estimat basert på nasjonalregnskapsstatistikken og KPI gir om lag det samme resultatet.

Det er naturlig at forbruksundersøkelsen ligger lavere enn hva som går fram av omsetningsstatistikken. Det er stor sannsynlighet for at denne typen tjenester kan bli uteglemt ved noteringer. Videre kan en del av omsetningen være subsidiert av bedrifter (kantinetjenester) og den reelle omsetningsverdien fanges da ikke opp av forbruker. I det følgende bruker vi estimatet på 35,3 mrd kr.

Det ville være en for grov forenkling å beregne all omsetning i restaurant, kafé, kantiner osv som «omsetning av nærings- og nytelsesmidler». Kunden betaler også for at maten er tilberedt, servering, lokaler, opplevelse osv. Som en tilnærming, bruker vi *lønnkostnader* som et uttrykk for service (avsnitt 3.4.2).

3.4.1 Næringsmidler ikke basert på norske ravarer og nytelsesmidler

I dette avsnittet gjøres beregninger for serveringsvirksomhet tilsvarende avsnitt 3.3.1 til og med 3.3.4 for dagligvaremarkedet.

For storhusholdninger har vi bare en kilde¹³, storhusholdningsrapporten (Flesland 2001), som sier noe om fordelingen av omsetning på produktgrupper. Av konfidensialitetshensyn er tallene mer aggregerte enn hva som er tilfellet for dagligvarehandelen.

Totalt innkjøp til storhusholdningene av tobakk, drikkevarer og drops, sjokolade og iskrem var i 1999 på om lag 4,9 mrd kr. Trekker en ut forbruket av disse varene som

¹² Kun kantiner som drives som egen virksomhet er inkludert. Det betyr at en del kantiner på kontorarbeidsplasser ikke er inkludert.

¹³ I tillegg til importstatistikken.

brukes i institusjoner, har man at det kjøpes inn for 4,5 mrd kr av denne typen varer til serveringsvirksomhet.

For fisk er samme tall snaut 1 mrd kr totalt sett og ca 0,8 mrd kr når institusjonsmarkedet holdes utenfor. Ut i fra importstatistikken er det videre beregnet at storhusholdningene kjøper importerte ferdigvarer (RÅK-varer, konserver, sukker og importerte oljer) for drøyt 1,2 mrd hvorav snaut 1,1 mrd kr er til serveringsvirksomhet.

Til sammen gir dette at vi har en varekostnad i serveringsvirksomhet av nærings- og nytelsesmidler som ikke har basis i norske jordbruksvarer, på om lag 6,4 mrd kr. Trekker man dette fra det totale innkjøp av nærings- og nytelsesmidler på 11,3 mrd, sitter man igjen med at 4,9 mrd kr av varekostnaden kan knyttes til «basis» matvarer med opprinnelse i jordbruksråvarer.

3.4.2 Service

Som en tilnærming til komponenten «service» har vi valgt å bruke lønnskostnader. Lønnskostnadene i serveringsvirksomhet var totalt sett 9,7 mrd kr i 1999 (SSB 2001d), dvs om lag 34 % av omsetningen u/mva.

3.4.3 Oppsummering

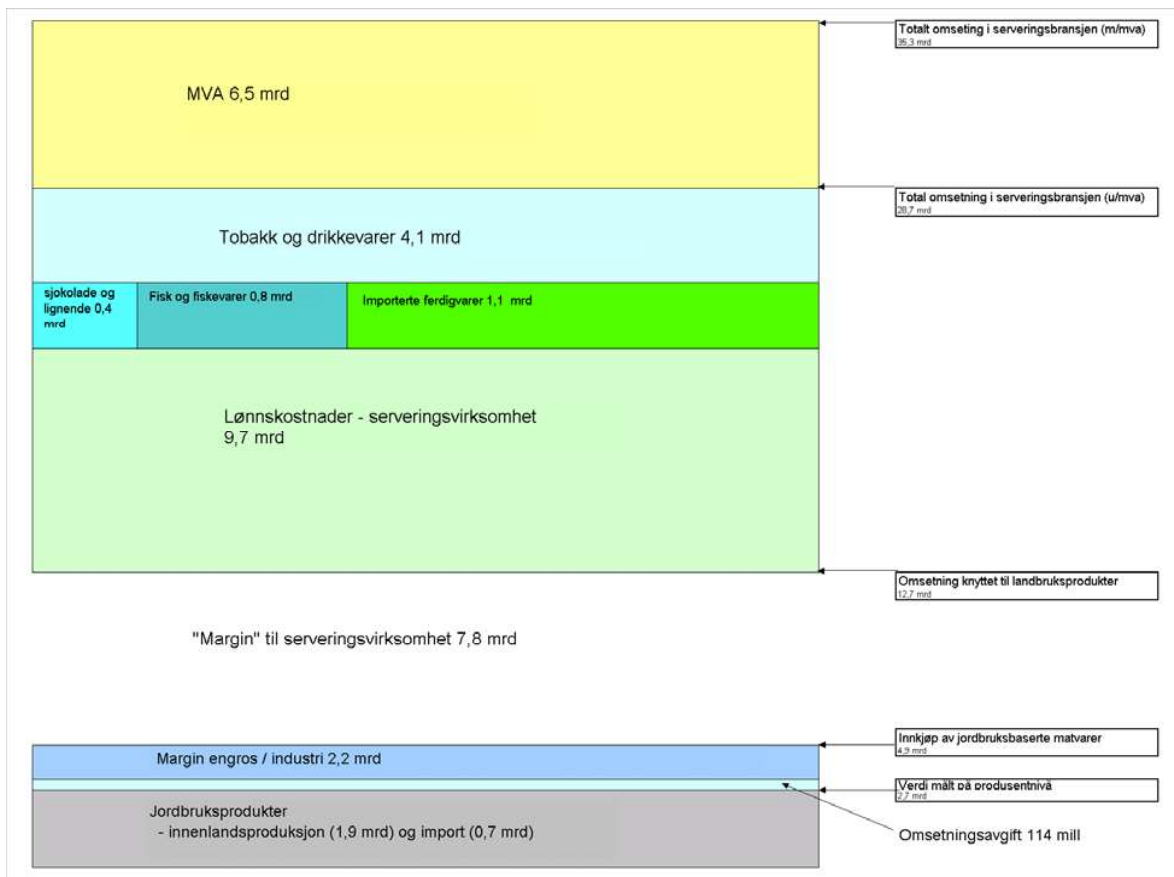
Når tobakk, drikkevarer, snacks, fisk og importerte ferdigvarer er holdt utenfor, står man altså igjen med at serveringsvirksomhetene gjør innkjøp av næringsmidler for 4,9 mrd kr.

Dersom man bruker de forholdstallene som er utregnet i avsnitt 3.2, får man at norske jordbruksprodukter tilsvarende en verdi ut fra produsent på om lag 2,1 mrd kr omsettes via storhusholdninger, og herav 1,9 mrd kr til serveringsvirksomhet. Tilsvarende tall for importen er snaut 0,8 og 0,7 mrd kr. Omsetningsavgiften¹⁴ som kan knyttes til produkter omsatt i serveringsvirksomhet er ca 100 mill kr.

Mellom innkjøpsverdi (ca 4,9 mrd) og tilsvarende varers produksjons- og importverdi inkludert omsetningsavgift (ca 2,7 mrd) er det en differanse på 2,2 mrd som kan tilskrives engross og industriell bearbeiding.

Starter man med omsetningen i serveringsvirksomheten totalt og trekker fra innkjøp jamfør avsnitt 3.4.1 og service (avsnitt 3.4.2), sitter man igjen med ca 12,7 mrd kr. Det er dermed en differanse på 7,8 mrd kr mellom «innkjøp av» og «omsetning» av matvarer fra jordbruket (import og norskprodusert) i fortjenesteorientert serveringsvirksomhet. Dette «mellomlegget» antas å fordeles relativt mellom import og norskprodusert. Man får da at 5,7 mrd kr kan tilskrives norsk jordbruksproduksjon. Figur 3.2 nedenfor under viser en oppsummering.

¹⁴ I avsnitt 3.2.5 ble omsetningsavgiften som kunne tilskrives storhusholdning beregnet til 114 mill kr. Herav kan igjen 89 % tilskrives omsetning i serveringsvirksomhet, dvs. ca 101 mill kr.

Figur 3.2 Fordeling av matvarekrona i serveringsbransjen

4 Nærmere om noen utvalgte jordbruksprodukter

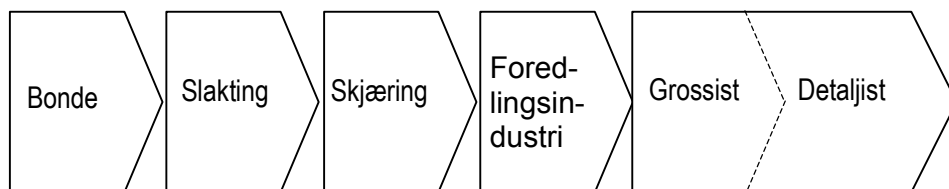
I dette kapittelet ser vi nærmere på forbruket og fordelingen av tre sentrale grupper matvarer med rot i norsk jordbruk. Vi fokuserer i det følgende på dagligvare/kiosk markedet og berører i liten grad serveringsvirksomhet.

En del kjøttvarer, meierivarer og mel- og kornvarer går til industri og innarbeides i produkter som gjør at de defineres inn i andre (mer) bearbejdede produkter. Ett eksempel er myse som finnes i en rekke ulike produkter. For å holde fokus på problemstillingen, velger vi å trekke ut disse produktene i de følgende framstillingene. Vi fokuserer på produkter som forbrukeren vil oppfatte som henholdsvis kjøttvarer (avsnitt 4.1), meierivarer (avsnitt 4.2) og bakervarer (avsnitt 4.3). Når det gjelder frukt og grønnsaker, henvises det til NILF rapport 2001-13 (Søyland et al. 2001).

Metodene og prinsippene som blir brukt er de samme som i kapittel 3. I hvilken rekkefølge leddene i verdikjeden presenteres varierer mellom produktgruppene da tilgangen på data og informasjonens karakter og kvalitet varierer mellom produktgruppene.

4.1 Kjøttvarer

En typisk verdikjede i kjøttnæringen kan beskrives som i Figur 4.1 nedenfor.

Kilde: Løyland et al 2001

Figur 4.1 Verdikjeden i kjøttsektoren

Mellom alle ledd i verdikjeden skjer det kjøp og salg, men hos flere aktører er leddene integrert i samme foretak eller konsern. På handelssiden er dette mest synlig: alle fire hovedgrupperinger i dagligvaremarkedet er integrert med egen grossist. Det gjør det vanskelig å beregne grossist og detaljist margin hver for seg, jmf. avsnitt 3.3.5.

Det er kun en liten andel ferske kjøttprodukter som distribueres gjennom grossist, det aller meste bringes direkte til butikken av leverandøren. Eksterne grossister for kjøtt har marginal betydning i dagligvaremarkedet.

Også på foredlingssiden er flere aktører integrert fra slaktning til skjæring og foredling, f.eks. gjelder dette Kjøttssamvirket og Fatland-Skjeggerødgruppen. Kjøttssamvirket er også en betydelig leverandør av råstoffer til skjæring og foredling. Andre aktører har også egen slakte- og skjærevirksomhet, men supplerer med leveranser fra andre aktører (Løyland et al. 2001).

4.1.1 Produsentpriser, internasjonal handel og omsetningsavgift

Produsentverdien av norskprodusert kjøtt, inkludert fjørfe, var i 1999 på 5,95 mrd kr (BFJ 2001). Herav gikk kjøtt for en verdi av ca 54 mill kr til RÅK-produksjon (beregning basert på BFJ 2001 og Borgen et al 2001). I 1999 ble det eksportert kjøtt (kapittel 2 i tolltariffen) for 118 mill kr og det ble importert kjøttvarer tilsvarende en verdi på 260 mill kr inkludert toll. Vi antar her at importert kjøtt er av samme kvalitet og har samme anvendelsesområder som norsk kjøtt.

Bruker man de samme forholdstallene for deling mellom dagligvaremarkedet og storhusholdningsmarkedet som i avsnitt 3.1, så kan snaut 5,1 mrd kr av totalt tilgjengelig mengde kjøttvarer knyttes til dagligvaremarkedet. Herav er snaut 4,9 mrd norsk kjøtt og omlag 0,2 mrd kr importert.

Innbetalt omsetningsavgift på kjøtt (storfe/kalv, svin, sau/lam) var dette året på 443,5 mill kr og for fjørfe kjøtt 19,3 mill kr (Omsetningsrådet 2000). Til sammen gir det 462,8 mill kr¹⁵, hvorav 370 mill knyttes til kjøttvarer omsatt i dagligvaremarkedet.

4.1.2 Omsetning av kjøttvarer i dagligvaremarkedet

Estimatene for total omsetning av kjøtt (inkludert fjørfe) i dagligvaremarkedet varierer mye.

SSBs avanseundersøkelse (SSB 1999a) og AC Nielsen (2001) fanger ikke opp frosset kjøtt. Bruk av forbruksundersøkelsen gir et estimat på 14 mrd kr m/mva, dvs 11,4 mrd u/mva. Bruk av vektene i konsumprisindeksen og kombinert med varehandelsstatistikken gir et estimat på 18,9 mrd kr m/mva, dvs 15,4 mrd u/mva. KPI vektene kombinert med nasjonalregnskapet gir et estimat på 18,1 mrd kr m/mva og 14,7 mrd u/mva.

Ut fra de marginene og forholdstallene som er beregnet i avsnitt 3.2 for dagligvaremarkedet generelt, stemmer de to sistnevnte estimatene best med «totalbildet» og i det følgende opererer vi med 18,9 mrd kr som utgangspunkt.

4.1.3 Slaktning/skjæring/foredling og engross

Det er en differanse på cirka 10 mrd kr mellom verdi på råvarene (produsentpriser og importverdi, inkludert omsetningsavgift) som omsettes i dagligvaremarkedet, og verdien av kjøttvarer ved salg til forbruker.

Andelen som distribueres gjennom grossist er som sagt minimal i dette markedet. Dette leddet er derfor ikke tatt med i denne framstillingen.

I NILF-rapporten *Kjøttpriser fra bonde til butikk. Utvikling i bruttomarginer på produkter av svin og storfe fra 1998 til 2001* (Løyland et al. 2001), har man beregnet mar-

¹⁵ Til sammenligning var tilsvarende tall i 2000 268,2 og 22,9 mill. kr for fjørfe kjøtt (Omsetningsrådet 2001).

giner for leddene som illustrert i Figur 4.1 under hovedoverskriften til dette kapitlet. Beregningene i den rapporten er gjort på et utvalg produkter og kun for storfe, svin og blandingsprodukter.

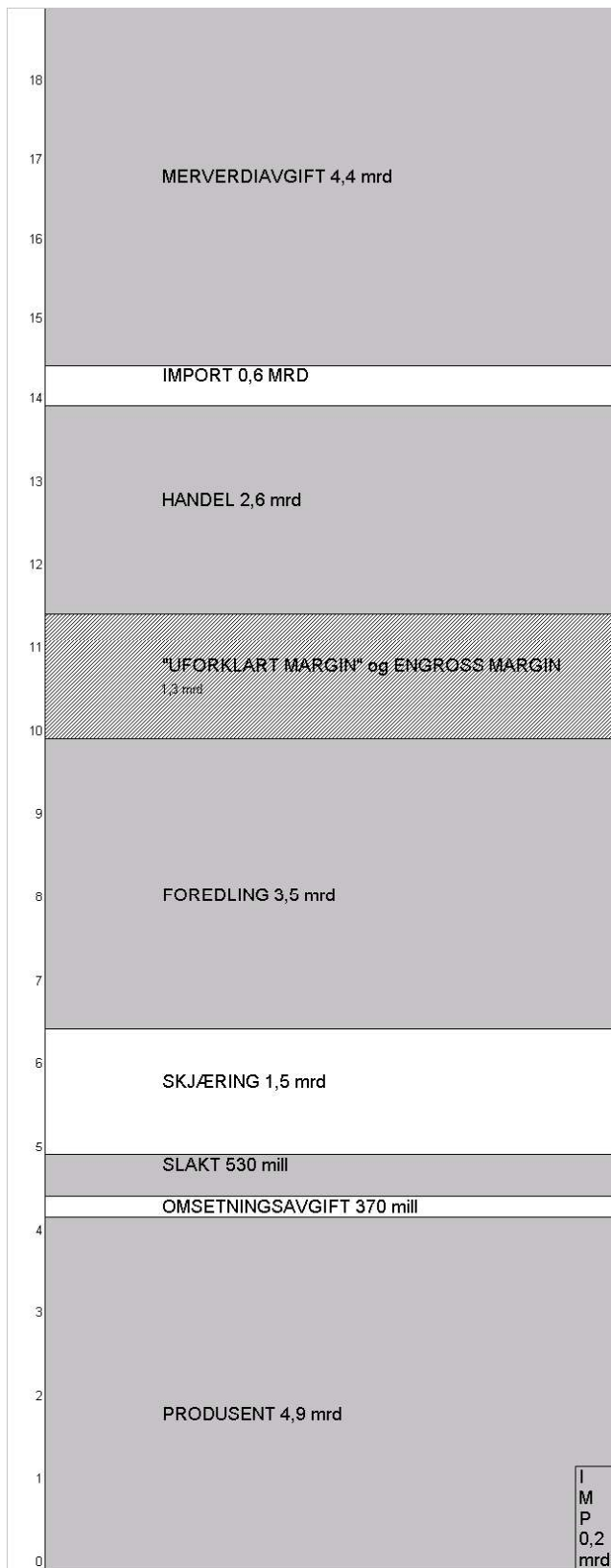
Applikerer man likevel disse marginene (relativt) på informasjonen om norsk kjøtt- og fjørfeproduksjon, får man at slaktemarginen er 530 mill. kr, skjæremarginen 1,46 mrd kr, foredlingsmarginen 3,5 mrd kr og handelsmarginen 2,6 mrd kr.

Dette gir en «uforklart» margin på 1,9 mrd kr dersom man antar at estimatet for total omsetning på 15,4 mrd kr (ekskl. mva) er korrekt. En liten del av dette kan tilskrives engross, og 0,6 mrd kr kan tilskrives importerte produkter¹⁶, dvs en uforklart margin på 1,3 mrd kr.

4.1.4 Oppsummering av markedet for kjøttvarer

Figur 4.2 under oppsummerer fordelingen på ulike ledd og faktorer for kjøtt omsatt i dagligvaremarkedet.

¹⁶ Antar i denne sammenheng at all import er slakt og ikke videre foredlet

Figur 4.2 Oppsummering av markedet for kjøttvarer

4.2 Melk og meierivarer

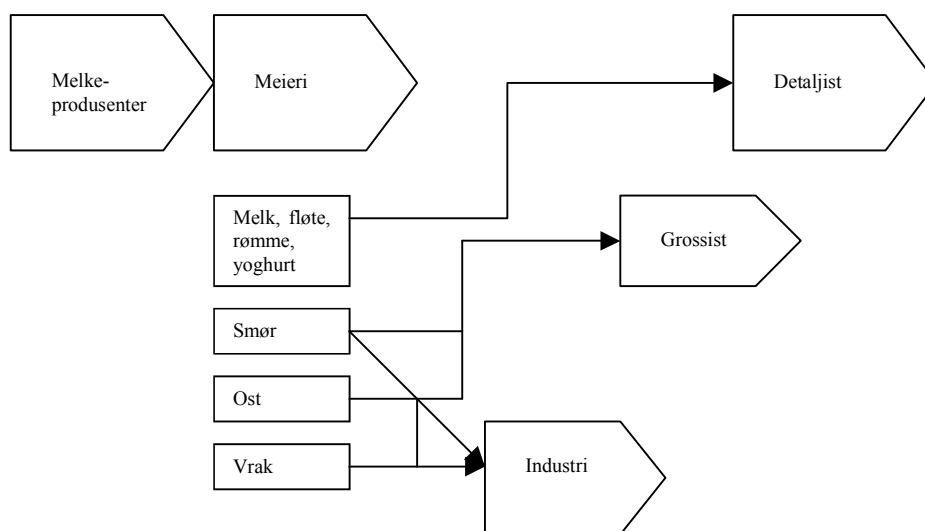
TINE er den dominerende aktøren i dette markedet. TINEs markedsandeler, målt i verdi, var i 1999 som vist i Tabell 4.1

Tabell 4.1 TINEs markedsandeler – noen sentrale produktgrupper

Produkt	Markedsandel
Melk	99 %
Yoghurt	92 %
Hvitost	83 %
Brunost	88 %
Smelteost	20 %
Smør	97 %

Kilde: TINE Norske Meieriers årsmelding, 1999

Melk og meierivarer til dagligvaremarkedet distribueres på to ulike måter. Dette er illustrert i Figur 4.3 nedenfor.

Kilde: Strøm (red.) 1999

Figur 4.3 Prinsippskisse av verdikjeden til melken inkludert hovedprodukter. Import er ikke med i framstillingen

Flytende ferske produkter som melk, fløte, rømme og yoghurt distribueres direkte fra salgsmeieriene til dagligvarekjedene.

Faste produkter, som smør og ost, og langtidsholdbare produkter som UHT behandlede varer, distribueres gjennom grossist. I TINE systemet ligger grossistfunksjonen i organisasjonen. Denne funksjonen er lagt til avdelingene Heimdal, Ulven og Klepp. I tillegg har vi noen andre meierivareprodusenter i Norge (Kavli, Synnøve Finden, Q-meieriene (eid av Kavli) og Normilk, tidl. Nestle).

4.2.1 Produksjonsverdier og omsetningsavgift

Målt på produsentnivå var verdien av norsk melkeproduksjon på om lag 5,3 mrd kr¹⁷ i år 2000 (BFJ 2000, BFJ 2001).

Markedsordningen for melk er basert på at denne melka inngår i produkter som går til tre ulike «markeder»: industri, dagligvarehandel (inkludert storhusholdning) og eksport (merkevare og regulering)¹⁸. For å belyse problemstillingen vår, er det vesentlig å få trukket ut den delen av melka som går til dagligvarehandelen.

Ved bruk av omregningsfaktorene (antall liter melk eller fløte brukt per kilogram ferdigprodukt) og pris på anvendte råvarer fra markedsordningen (varierer fra produktgruppe til produktgruppe), kombinert med salgstall fra TINE Norske Meierier og andre produsenter, kommer man fram til at melk tilsvarende en råvareverdi av 4,1 mrd kr går til dagligvare- og storhusholdningsmarkedet, i form av produkter som forbruker normalt vil oppfatte som meieriprodukter. Bruker man den vanlige fordelingsnøgkelen mellom de to markedene (avsnitt 3.1), er råvareverdien av omsetning i dagligvarehandelen om lag 3,4 mrd kr¹⁹.

Mottatt omsetningsavgift fra melkeproduksjon var i 1999 på 311 mill. kr²⁰. Av denne summen er det beregnet at ca 65 %, eller 202 mill. kr, kan tilskrives dagligvaremarkedet²¹.

4.2.2 Omsetning til dagligvaremarkedet

Omsetningen av meieriprodukter til dagligvarehandelen, enten direkte eller via grossist, er estimert til ca 6,7 mrd kr. Dette inkluderer varer fra TINE, Synnøve Finden, Kavli og Q-meieriene (tidl. Gausdalsmeieriet og Gaardsmeieriene).

I tillegg er det noe import. I alt ble det importert meieriprodukter for 173 mill. kr, i første rekke i form av ost. Dersom man antar at all denne osten leveres til forbrukermarkedet, dvs. ikke inngår i industriell produksjon, får vi at det med tillegg for avanse hos importør/grossist (10,4 %) og dagligvarehandel (14 %), er en omsetning av importert ost i norsk dagligvarehandel på 218 mill. kr. Til sammenligning var verdien av norsk eksport i samme periode på 627 mill. kr (SSB 2001b).

4.2.3 Salg av meierivarer i dagligvaremarkedet

AC Nielsen (2001) og forbruksundersøkelsen (SSB 2000a) gir anslag som stemmer godt overens med hverandre: henholdsvis 9,6 og 10 mrd kr inkludert merverdiavgift. Det gir 8,1 og 7,8 mrd kr uten merverdiavgiften. De aller fleste av meieriproduktene har en strekkode. Det gjør at det aller meste fanges opp av AC Niensens (2001) registreringer. Likevel, det er litt usikkerhet mht til ost i «løsvekt».

Vektene fra konsumprisindeksen kombinert med varehandelsstatistikken gir 13,3 mrd m/mva og 10,8 mrd kr u/mva. Vektene i konsumprisindeksen kombinert med nasjonalregnskap gir tilsvarende 12,6 og 10,3 mrd kr.

AC Nielsen og forbruksundersøkelsesestimatene er klart for lave. Bruk av det høyeste estimatet vil imidlertid gi en meget stor margin til «engross og uforklart». I det følgende velger vi å bruke estimatet på 12,6 mrd kr (inkl. mva).

¹⁷ Herav er ca 1,2 % geitemelk

¹⁸ I tillegg vil noe melk gå tilbake til fôr, for eksempel til Kalvegødt.

¹⁹ De sistnevnte beregningene er gjort på grunnlag av data fra første halvår 2001 for TINE. Her har vi best materiale. Man forutsetter dermed at det ikke har skjedd nevneverdige endringer i TINEs omsetning til forbrukermarkedet.

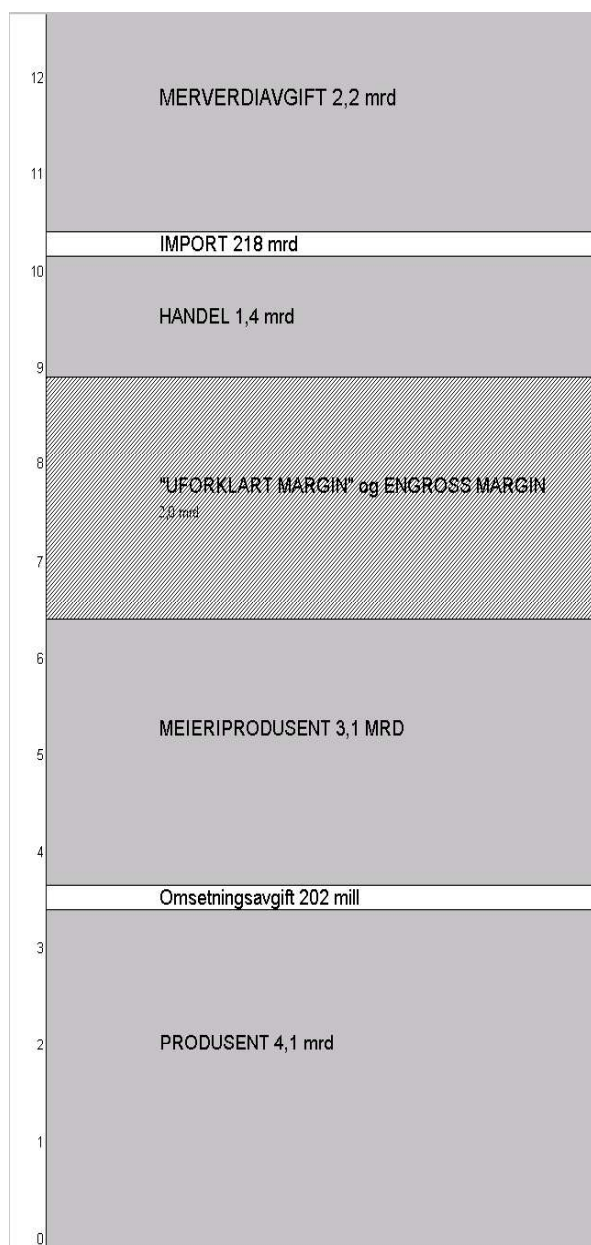
²⁰ Inkluderer 24,8 mill i overproduksjonsavgift.

²¹ Fordelt etter råvareverdien: 78 % av råvareverdien kan knyttes til omsetning i dagligvare- og storhusholdningsmarkedet (4,1 mrd av 5,3 mrd) hvorav igjen 84 % er til dagligvaremarkedet (vanlig fordelingsnøkkel avsnitt 3.1), dvs 65 %.

Dagligvarehandelens bruttofortjeneste er ca 14 % for meierivarer i dagligvaremarkedet (SSB 1999a). Antakeligvis er den noe større i kiosk- og bensinstasjonsmarkedet, men det er det vanskelig å si noe konkret om. Vi opererer derfor med 14 % avanse, dvs om lag 1,4 mrd kr.

4.2.4 Oppsummering av markedet for meierivarer

Nedenfor, i Figur 4.4, oppsummeres verdikjeden for meierivarer. Som det går fram, er det en stor «engross og uforklart» margin på 2,0 mrd kr. En forklaringsvariabel kan være at dagligvarehandelens andel av omsetningen trolig er større for melk enn for gjennomsnittet av matvaremarkedet. Melk er et typisk frokostprodukt som derfor hovedsakelig konsumeres hjemme. En annen forklaringsvariabel er at de avanse nøklene vi operer med er relativt gamle (fra 1996) og at brutto fortjenesten i detaljistleddet kan avvike fra 14 % som vi bruker her.

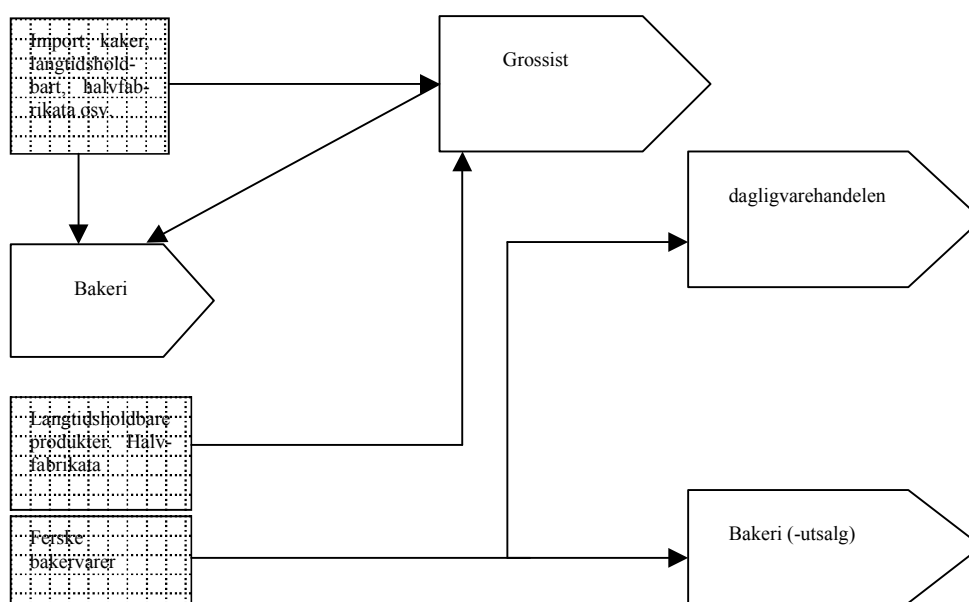

4.3 Bakerverer

De norske bakervereprodusentene kan grovt deles inn i to grupper: industribakere og håndverksbakere.

Det er 5 industribakere²² i Norge i dag som tar seg av hovedleveransene til de 4 dagligvarekjedene og kiosk- og bensinstasjonsmarkedet. Håndverksbakerne er nummer to leverandører til dagligvarehandelen og selger gjennom egne utsalg. I dette avsnittet fokuseres det på omsetning av brød og kaker. Kjeks og hardt brød²³ er ikke med i kalkulasjonene.

Figur 4.5 nedenfor viser distribusjon av bakerverer når storhusholdninger holdes utenfor.

Kilde: etter Mjelde et al. 2001

Figur 4.5 Distribusjon av bakerverer dagligvare- og spesialutsalg markedet.

Ferske bakerverer distribueres direkte til dagligvarehandelen. Langtidsholdbare varer, norskproduserte eller importerte, omsettes normalt via grossist. Dagligvarehandelens egne integrerte grossister importerer også, og da særlig private labels.

Fordelingen av bakerverer på de ulike markedene, målt i verdi fra bakeri og/eller importør, er 64 % til dagligvarehandel, 21 % til bakeriutsalg, 12 % til storhusholdninger og 3 % til kiosker og bensinstasjoner (Flesland 2001b). I dette notatet behandles dagligvarehandel, bakeriutsalg, kiosker og bensinstasjoner under ett og står altså for 88 % av avsetningen fra bakeriene.

²² Men hver industribaker har flere anlegg.

²³ Knekkebrød, flatbrød og lignende.

4.3.1 Norsk produksjon og internasjonal handel med ravarer

I motsetning til for kjøtt- og melkesektoren hvor Norge er tilnærmet selvforsynt, er vi for korn og mel avhengige av import.

Matmel er mel og cerealier levert til bakerier, annen næringsmiddelindustri, forbrukerpakninger av mel, frokostblandinger osv. Hvete utgjør hovedbestanddelen av matmelet. I tillegg går noe rug, havre og bygg til bakeriindustrien, men det er såpass små mengder at de ikke behandles særskilt i beregningene her. I gjennomsnitt er om lag 50 % av matveten norskprodusert, men i 1999 var andelen kun 44 % norskprodusert.

Det ble i 1999 omsatt 230 400 tonn mel til bakerier og industri. Herav er ca 10 % til industri (Flesland 2001b). Det innebærer at ca 207 000 tonn mel leveres til bakeriene. Videre går 12 % av produksjonen målt i volum til storhusholdninger. Det gir at 182 000 tonn mel senere blir omsatt gjennom dagligvare-, bensinstasjons- og kioskmarkedet.

Gitt at 44 % av matkornet i 1999 var norsk, gir dette at ca 80 000 tonn mel ble laget av norsk korn og at 102 000 tonn mel var basert på importert korn. Gjennomsnittlig pris fra mølle til bakeri var i 1999 ca 3,70 kr/kg. Det gir en omsetningsverdi fra møllene på 675 mill. kr, hvorav 297 mill. kr kan knyttes til norsk kornproduksjon.

Gitt en gjennomsnittelig utmalingsgrad på 78 %, tilsvarende ovennevnte ca 103 000 tonn norsk og 131 000 tonn importert korn. Gjennomsnittlig utbetalingspris til bonde for matkorn var 2,36 kr/kg (BFJ 2001). Produksjonsverdien for norsk korn til mel var dermed 243 mill. kr. Tilsvarende var gjennomsnittlig importpris 1,01 kr/kg for hvete²⁴ og gjennomsnittlig toll ved import over kapittel 10 i tolltariffen var 1,02 kr/kg, dvs. at gjennomsnittlig importpris (inkl. toll) var ca 2,03 kr/kg korn. Det gir at det importeres korn tilsvarende en verdi av 266 mill. kr som senere omsettes som bakervarer i dagligvare-, bensinstasjons- eller kioskmarkedet.

4.3.2 Matkorntilskudd

Ordningen for matkorntilskudd har som formål å bidra til stabile melpriser. I prinsippet er matkorntilskuddet en tilbakeføring av tollene som blir lagt på ved innførsel av mathvete, fratrukket utgifter til lagring, FoU etc. Tilskuddet ytes til virksomheter som tilvirker mel, gryn eller andre cerealprodukter, i praksis møllene (Aspesletten et al 1999).

Tilskuddet gies uavhengig av om kornet er norsk eller importert. Ordningen har spesielt stor betydning for brød og andre bakervarer. I 1999 ble det totalt sett utbetalt 149,9 mill. kr i matkorntilskudd (Mjelde et al 2001). Med fratrukk for 10 % til industri og 12 % til storhusholdning, kan 118,7 mill. kr tilskrives omsetning i dagligvare-, kiosk- og bakeriutsalgmarkedet.

Det finnes en rekke andre mekanismer under markedsordningen for korn, blant annet prisnedskrivningstilskudd for norsk korn til fôr, frakttilskudd osv. Disse er imidlertid ikke direkte knyttet opp mot produksjon av matmel og er derfor ikke tatt med i denne framstillingen.

4.3.3 Norsk produksjon og internasjonal handel med bakervarer

Brutto produksjonsverdi for norske bakerier var 5,3 mrd. kr i 1999 (Flesland 2001b), hvorav eksport utgjorde 158 mill. kr (SSB 2001c). Det gir at drøyt 5,1 mrd. kr norskprodusert vare var tilgjengelig i det norske markedet. Med fratrukk for storhusholdninger (12 %), var brutto produksjonsverdi av varene som ble omsatt i dagligvare-, kiosk- og bakeriutsalgmarkedet 4,5 mrd. kr.

Det ble importert varer for 870 mill. kr (SSB 2001c). Med tillegg for avanse i grossistledet og dagligvarehandelen (SSB 1999a, 2001c) og fratrukk for andelen som går til

²⁴ Hovedparten av importen er hvete og denne prisen brukes derfor for «korn» generelt.

storhusholdninger (12 %), har importen en verdi av drøyt 1,04 mrd kr ved utsalg til kunde, eksklusive merverdiavgift.

4.3.4 Omsetning i dagligvare-, kiosk- og bakeriutsalgmarkedet

I følge Sissel Flesland (Flesland 1999) ble det i 1998 omsatt bakervarer for 8,2 mrd kr i forbrukermarkedet, en økning på 0,4 mrd eller 5,1 % fra 1996 (Flesland 1998). Dersom man antar at veksten i verdi var stabil fra år til år, var omsetningen i 1999 på 8,4 mrd kr. Uten merverdiavgift utgjør dette 6,8 mrd kr. Dette inkluderer bakerier og bakeriutsalg i tillegg til vanlig dagligvarehandel og kiosker/bensinstasjoner.

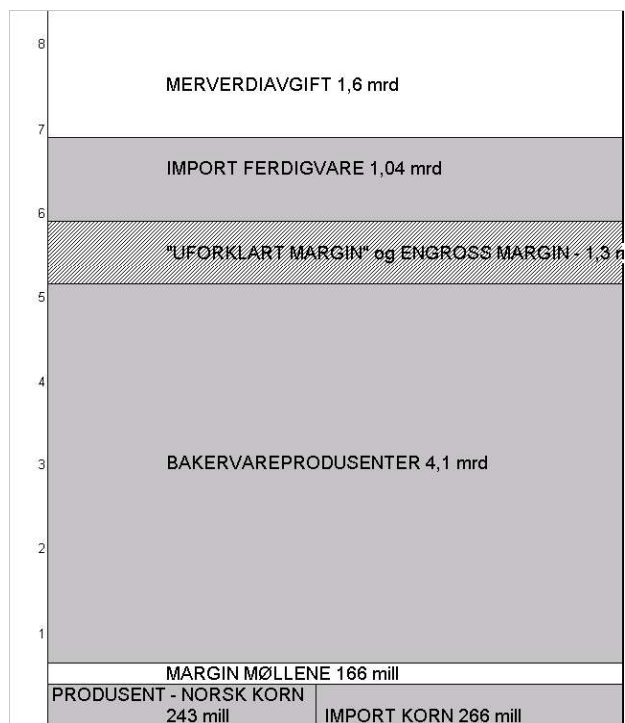
De metodene som for øvrig er brukt for kjøtt- og meierivarer, gir for bakerivarer estimater fra 5 til 9,6 mrd kr. Estimater basert på Flesland regnes for det mest reliable og valide. Dette gir et gap mellom brutto produksjonsverdi fra bakervareindustrien og salgsverdi til forbruker på ca 1,3 mrd kr (når importen står for drøyt 1 mrd).

Bruken av grossister, som gjerne også opererer som importører, er større i bakervaremarkedet enn for kjøtt- og melkesektoren. Store deler av den omtalte uforklarte marginen kan nok derfor tilskrives engrossleddet.

4.3.5 Oppsummering – bakervaremarkedet

Fordelingen av marginer i verdikjeden er oppsummert i Figur 4.6 under.

Det går fram av figuren at marginen til møllene er lav. Dette kan til en viss grad forklares ved at man ikke har fått med matkorntilskuddet i framstillingen. «Uforklart margin» er til en viss grad engross margin for den lille andelen av varer som går via grossist.

Figur 4.6 Oppsummering av markedet for bakervarer

Litteraturliste

- AC Nielsen. 2001. *Markedsrapporten 2001*.
- Andhøy. 2000. *Dagligvarekartet 2000*.
- Aspesletten, S-L., Lurfald, M og Tjentland, J. 1999. *Varekjeden for matkorn- og mel; vurdering av konkurransesituasjonen*. Statens Kornforretning, 09. juni 1999.
- BFJ. 2000. *Totalkalkylen for jordbruket*. Jordbrukets totalregnskap 1998 og 1999 og budsjett 2000.
- BFJ. 2001. *Totalkalkylen for jordbruket*. Jordbrukets totalregnskap 1999 og 2000 og budsjett 2001.
- Borgen, S.O., Svennerud, M., Vengnes, M. 2001. *Konkurranseskraft i norsk RÅK-industri*. NILF rapport 2001-4.
- Flesland, S. 1999. *Bakervaremarkedet. Nøkkeltall om varegruppene*. Sissel Flesland Markedsinformasjoner AS, Hvalstad.
- Flesland, S. 1998. *Bakervarebransjen i Norge 1998*. Sissel Flesland Markedsinformasjoner AS. Hvalstad.
- Flesland, S. 2001. *Storkjøkkenmarkedet i navn og tall 2000*.
- Flesland, S. 2001b. Personlig meddelelse 21.11.01
- Gudem, R. (red.). 2001. *Mat og industri 2001*. NILF-publikasjon .
- Løyland, J, Pettersen, I.F., Selte, H.K., Becken, L-E og Flaten, O. 2001. *Kjøttpriser fra bonde til butikk. Utvikling i bruttomarginer på produkter av svin og storfe fra 1998 til 2001*. NILF-rapport 2001-10.
- Mjelde, H., Svennerud, M og Vengnes, M. 2001. *Importkonkurranse for bakervarer: Økt konkurranseskraft for norsk mel- og bakerbransje*. NILF rapport 2001-1
- Omsetningsrådet 2000. 1999 Årsmelding.
- Omsetningsrådet 2001. 2000 Årsmelding.
- SSB 1999a. *Avanseundersøkelse for detaljhandel*. Rapport 1999/37 av Trygve Martin- sen.
- SSB 1999b. *Varehandelsstatistikk 1996*. Internett: http://www.ssb.no/emner/10/10/10/nos_varehandel/nos_c531/T-6.html, 30.10.2001
- SSB 2000a. *Forbruksundersøkelsen 1997-1999*. Datafil mottatt fra Anne Lodberg- Holm 17.01.2001-11-05
- SSB 2000b. *Varehandelsstatistikk 1998*. Rapport C636.
- SSB 2001a. *Avanseundersøking for engroshandelen*. Rapport 2001/11 av Lars Henrik Thingstad.
- SSB. 2001b. *Serveringsvirksomhet, omsetningsstatistikk*. Internett: <http://www.ssb.no/emner/10/11/servering/tab-2001-10-08-01.html>, 10.10.01
- SSB 2001c. *Statistikk over utenrikshandelen*. Datafil mottatt fra seksjon for utenriks- handel, energi og industristatistikk.
- SSB 2001d. *Strukturundersøkelsen, hotell- og restaurantvirksomhet*. Internett: <http://www.ssb.no/emner/10/11/sthotell/tab-2001-08-24-03.html>, 10.10.01
- SSB 2001e *Varehandelsstatistikk 1999*. Internett: <http://www.ssb.no/emner/10/10/10/stvareh/tab-2001-09-11-05.html>, 30.10.2001

- SSB 2001f *Vektene i konsumprisindeksen*. Internett:
<http://www.ssb.no/emner/08/02/10/kpi/veker.html>, 13.09.01
- SSB 2002 *Nasjonalregnskapet*
http://www.ssb.no/emner/09/01/nr/tab_1991-2001_28.html
- Statens Kornforretning. 2000. *Tollregime og landbruksvareimport 1999*. Rapport Statens Kornforretning, Avdeling for handelsforvaltning, 16/05/00. Oslo. Unntatt offentligheten.
- Strøm, Ø. (red). 1999. *Matens Pris*. NILF-rapport 1999-4.
- Søyland, V., Nersten, N. K., Knutsen, H. (2001). *Frukt og grønnsaker. Prisenivå og utvikling 1989-2000*. NILF-rapport 2001-13.
- TINE Norske meierier BA . 2000. *Årsmelding og regnskap 1999*.